

EKSPERTENES ROLLE I DEMOKRATIET: UTFORDRINGER FOR EN KUNNSKAPS- BASERT POLITIKK¹

Foredrag på møte
15. februar 2018

Av professor Cathrine Holst, Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi,
UiO.

«Hvor lenge skal såkalte eksperter bestemme hva man bør mene og uttale?
Norge er i dag et fjolleland hvor såkalte forskere og eksperter bestemmer
dagsorden.»

Meldingen ble lagt ut på Facebook av Holmestrand Fremskrittsparti (15.
desember 2015). Jeg skal ikke si at den kan gis en saklig begrunnelse. Jeg
tror heller ikke at de som kommer med utfall som dette nødvendigvis er så
opptatt av å være «saklige», eller av hva jeg som «såkalt forsker» måtte mene.

Forestillingen om at eksperter har fått større makt over politiske beslut-
ninger, er likevel ikke tatt ut av løse luften. Også samfunnsforskere og po-
litiske filosofer snakker om en tiltagende «ekspertifisering» av politikk og
samfunn og spør om demokratiet er i ferd med å erstattes av et *epistokrati* –
et styre av de kunnige (Turner 2003, Estlund 2008, Holst og Molander 2017).
Det finnes naturligvis ulike typer kunnskap, og ulike grupper av kunnige,
men ekspertifiseringen tar, ifølge denne diagnosen, ikke minst form av en
vitenskapeliggjøring av politikken (Gora, Holst og Warat 2018). Ekspertene
som tar over samfunnsstyringen gjør det i kraft av sin akademiske utdanning
og med basis i vitenskapelig kunnskap. De er ikke, eller i hvert fall sjelden,
filosofer.² Platon mente som kjent at de som hadde innsikt i det godes ide –
filosofene – skulle styre staten. Eksperten utsendt fra akademiet i dag er
gjærne heller økonom, jurist, ingeniør, medisiner eller samfunnsviter.

1. Artikkelen er en revidert og utvidet versjon av «Ekspertene kommer», *Morgenbladet* 27.09.2017 og «Kunnskapsbasert politikk – et demokratisk problem?» (2017), *Stat og Styling* 3: 6–9.
2. Se Wolff (2011) om filosofers rolle i moderne politikktutforming.

«Forskning viser»

Vitenskapeliggjøringen av politikken kommer til uttrykk på ulike måter. For det første er en rekke små og store beslutninger i moderne demokratier delegert til forvaltningen: til sentralbanken, departementer, direktorater, byråer, råd og tilsyn befolket av akademikere (Vibert 2007, Olsen 2010). For det andre har det i mange land vært en kraftig vekst i andelen politikere med høyere utdanning (Bovens og Wille 2017). Selv partiet i Norge for «folk flest» har eller har hatt en rekke akademikere i sentrale posisjoner, fra samferdselsminister og sosialøkonom Ketil Solvik-Olsen til tidligere olje- og energiminister med hovedfag i historie, Tord Lien. For det tredje synes det å ha skjedd et skifte i den politiske legitimeringsgrammatikken (Fischer 2009). Det har blitt stadig viktigere at politikk er «kunnskapsbasert», eller til og med «evidensbasert», og i tråd med forskningen på feltet. Et eksempel er hvordan et springende punkt i debatter mellom politikere, om lærertetthet, formueskatt eller prioriteringer i helsesektoren, blir hva «forskning viser» og hvem som har «kunnskapen» på sin side. Et annet eksempel er hvordan interessegrupper og sivilsamfunnsorganisasjoner stadig oftere henviser til sin «kompetanse» og «ekspertise» når de skal begrunne hvorfor politikere og forvaltning bør lytte til dem. Det er tilsynelatende ikke nok at de simpelt hen representerer viktige interesser eller verdier.

For det fjerde ser vi at politikere og byråkrater i mange land og i internasjonale organisasjoner som Den Europeiske Union (EU) i tiltakende grad konsulterer «ekspertgrupper», «ekspertkomiteer» og «ekspertutvalg» når politikk skal utformes. I et pågående forskningsprosjekt studerer statsviteren Johan Christensen og jeg i hvilken grad og på hvilken måte dette også skjer i Norden, hvor tradisjonen snarere har vært såkalte «hybride» komiteer – rådgivende, politikkforberedende utvalg som består av forskere, men også av politikere, byråkrater og organisasjonsrepresentanter (Krick 2015, Holst og Krick 2018). I Norge konsentrerer vi oss om NOU-ene – *Norges offentlige utredninger* – en rapportserie som formelt løper tilbake til 1972.

Vitenskap i utredningsvesenet?

De offentlige utredningene har gjerne blitt betraktet som et sentralt element i den nordiske modellen (Christensen, Gornitzka og Holst 2017, Christensen og Holst 2017). De har på den ene siden blitt forstått som byråkratiets forlengede arm. Fra dette perspektivet er NOU-enes primære funksjon å supp-

lere forvaltningens interne saksforberedelse, og vekten legges på forvaltningens kontroll over utredningsvesenet. Dette er opplagt en relevant forståelsesramme. Det er for eksempel departementene som formulerer NOU-enes mandater og bestemmer hvem som skal delta i og lede dem.

På den andre siden har NOU-ene og tilsvarende i andre nordiske land fungert som arenaer for partsforhandlinger. Utredningsutvalgene har brakt ulike interessegrupper i samfunnet rundt samme bord – og her har de stadig kommet frem til felles tilnærminger og forslag. Stein Rokkan skrev i sin tid om hvordan politikk i Norge ble til vel så mye i «den korporative kanal», gjennom forhandlinger mellom staten og organisasjonene, som i «valgkanalen», gjennom den parlamentariske styringskjeden. Dette bildet ble bekreftet av den første norske Maktutredningen (1972-1981) som beskrev den norske staten som «segmentert» (Egeberg 1981). Bildet var at politikk innenfor ulike felt, for eksempel landbruk eller arbeidsliv, ble til i segmenter der berørte parter og staten ble enige om virkelighets- og problemforståelse, tilnærminger og tiltak. De offentlige utredningene har vært en krumtapp i dette systemet, og selv om det har skjedd en av-korporativisering av det norske styringssystemet (Nordby 1994, 1999), fungerer en del offentlige utvalg fortsatt som fora for partsforhandlinger.

NOU-ene har imidlertid hele tiden også hatt en tredje funksjon, nemlig å hente inn kunnskapen som politikk innenfor ulike områder skal baseres på (Tellmann 2016). Et avgjørende spørsmål er selvfølgelig hva slags og hvem sin kunnskap (Ryymän 2017), og om vi, som en del av tendensene til vitenskapeliggjøring av politikken, også finner en større vektlegging av vitenskapelig kunnskap i utredningene og en økende bruk av forskere.

NOU-ene: flere forskere, mer forskning

Stine Hesstvedts pågående doktorgradsarbeid bekrefter langt på vei vitenskapeliggjøringstesen (Christensen og Hesstvedt 2018). Alt i alt dreier det seg i perioden fra 1972 til 2016 om 1530 utvalgsrapporter som har involvert i alt 13590 utvalgsmedlemmer. I denne perioden har forskerandelen i utvalgene økt betydelig. Særlig kraftig er veksten i andelen forskere blant utvalgslederne. Et eksempel er familie- og likestillingspolitikken, som er et av politikfeltene jeg særlig har sett på i min forskning, og hvor forskerne må sies å ha tilegnet seg et tilnærmet monopol på utredninger (Skjeie, Holst og Teigen 2017). En trenger ikke gå lenger tilbake enn til 1990-tallet for å finne utredningsutvalg innenfor dette området der et flertall av medlemmene

kom fra byråkrati og organisasjonsliv. Utvalg fra de siste årene har nesten utelukkende bestått av forskere. Skjeie-utvalget, der jeg selv satt, som leverte NOU 2011: 18 Struktur for likestilling og NOU 2012: 15 Politikk for likestilling, og Ellingsæter-utvalget som nylig leverte NOU 2017: 6 Offentlig støtte til barnefamiliene, er de to ferskeste eksemplene (Holst 2018).

Vi har også sett nærmere på NOU-ene under Finansdepartementet fra 1970-tallet og frem til i dag (Christensen & Holst 2017). Finansdepartementet nedsetter relativt mange utredningsutvalg, og også her ser vi en vekst i antall forskere rundt bordet – stadig flere av medlemmene og utvalgslederne er økonomiprofessorer. En systematisk gjennomgang av litteraturlister viser dessuten en sterk økning i referanser til vitenskapelige publikasjoner, ikke minst til internasjonale topptidsskrifter i økonomi.

Når dette er sagt, er det en viss variasjon mellom politikkområder (Christensen og Hesstvedt 2018). Om vi holder oss til departementene som bestiller flest utredninger, er veksten i andelen forskere i utvalg tydelig innenfor for eksempel utdanningspolitikk, kommunal, administrasjon og modernisering. Innenfor arbeids- og velferdspolitikken er partsrepresentasjon fortsatt viktig, og i lovutredningene er det vekst i antall universitetsjurister, men departementsjuristene dominerer fortsatt.

Post-faktasamfunnet?

En rekke andre forbehold må selvsagt også tas. Byråkratene har etter alt å dømme fortsatt stor makt i NOU-systemet, i tillegg til forskerne. De sitter ofte i utvalgene, og de dominerer sterkt i sekretariatene. Det er en vekst i antall utvalg som settes ned uten representanter fra interessegrupper blant medlemmene, men organisasjonene kan ha innflytelse på andre måter, gjennom høringsrunden i etterkant, men også gjennom konsultasjon underveis. Hvorvidt vitenskapeliggjøring er en trend i Norden mer allment, vet vi foreløpig ikke sikkert, men foreløpige tall fra Danmark tyder på flere forskere i utvalg også der (Christiansen 2017), og vi er spente på en planlagt studie av SOU-ene i Sverige. Forvaltningen henter dessuten inn kunnskap gjennom ulike kanaler. NOU-ene er fortsatt vesentlige, men det har blitt færre av dem årlig, og departementene setter stadig ned utvalg som leverer rapporter utenom NOU-serien – denne regjeringen kaller dem gjerne «ekspertutvalg». Vi tror det er blitt flere av dem – og saken er i ferd med å undersøkes nærmere, også for å finne ut hvilken rolle forskning spiller i disse «andre» utvalgene som ikke leverer NOU-er, og hvem disse «ekspertene» er, for flere

av disse nye «ekspertutvalgene» er ikke nødvendigvis forskertunge.³ Andre oppdrag legges ut på anbud til konsultentselskaper. Det blir stadig flere forskertunge NOU-er – men etter alt å dømme også stadig flere konsulentrapporter.

Tendensen til vitenskapeliggjøring av politikken må i det hele tatt holdes opp mot andre tendenser. Det blir stadig flere politiske rådgivere, kommunikasjonsrådgivere og tenketanker, og en del snakker i forlengelsen av dette om en tiltakende «politisering» og «medialisering» av embetsverket. Hvor mye av forsknings- og utredningsmidlene departementene beslutter å kanalisere gjennom Norges Forskningsråd fremover, gjenstår også å se. Vi har en relativt stor instituttsektor for oppdragsforskning i Norge relativt til mange andre land, men forvaltningen som en viktig oppdragsgiver. Det er samtidig verdt å nevne at Norge også mangler en del av kanalene for formidling av forskning inn i politikken som man har i andre land. Stortinget har for eksempel relativt lav utredningskapasitet komparativt sett, vi har ingen partipolitiske forskningsstiftelser, det finnes ikke vitenskapelige rådgivere i departementene, og få permanente vitenskapelige råd – NOU-ene er som nevnt typisk midlertidige utvalg.

Parallelt med mer makt til, og tilsynelatende større tro på vitenskap og ekspertise, ser vi dessuten tegn på en svekket tillit til «ekspertene» og det de fremstiller som «fakta». «Post-truth» ble ikke uten grunn årets ord i 2016. Har man ambisjoner om å diagnostisere det norske styringssystemet og det norske samfunnet i stort, må kryssende utviklingstrekk avveies i forhold til hverandre.

Bra eller dårlig for demokratiet?

Vitenskapeliggjøringen av utredningsvesenet reiser flere spørsmål. Er det bestemte faggrupper som får økt makt på bekostning av andre? Tallene våre så langt viser at veksten i andelen økonomer i utredningsutvalgene er særlig sterk, og ikke bare i utvalgene under Finansdepartementet (Christensen og Hesstvedt 2018). Et annet spørsmål er om forskertunge utredninger får større eller mindre gjennomslag. Gir disse utredningene byråkratene og politikerne større manøvreringsrom til å foreta upopulære reformer på tvers av sektorinteresser – eller blir forskerutredningene lagt i skuffen fordi de mangler forankring hos berørte parter? Hva gjør forskernes involvering i utrednings-

3. Ane Skjøtskift skriver sin masteroppgave i statsvitenskap om dette temaet.

vesenet med forskningen? Blir den viktigere og mer relevant, eller mer «utredende», tilpasset og mindre vitenskapelig nyskapende? Hvilke faktorer forklarer skiftet fra de gamle partssammensatte utvalgene til de nye ekspertutvalgene?

Og er det egentlig bra eller dårlig for demokratiet hvis ekspertene får mer å si? Debatten om dette kan bli ganske polarisert også blant samfunnsforskere- og teoretikere. Der noen ser utviklingen av et «fasadedemokrati» (Streeck 2014), eller et «postdemokratisk» styre i kjølvannet av ekspertenes inntog i politikktutforming (Habermas 2015), ser andre et velkomment gjennomslag for ideen om en mer opplyst og kunnskapsbasert politikk (Pincione og Tesón 2006, Caplan 2007).

Jeg tror problemstillingen med fordel kan nyanseres. Det finnes ulike mer eller mindre rimelige begreper om demokrati (Rawls 1993), og de som deltar i politisk diskusjon og strid kan mene forskjellig, avhengig av hvordan de forstår og rangerer verdier og prinsipper. Eller sagt på en annen måte: Om du ser på økt forskermakt som et problem eller ikke, avhenger en hel del av hvordan du ser for deg et godt demokratisk styre.

Hva slags dyr er folkestyret?

I demokratiteori skilles det for eksempel mellom deltagende demokrati og elitedemokrati, og mellom demokrati begrunnet moralsk og instrumentelt. Deltagerdemokrater mener, kort sagt, at borgerne bør delta på bred front i alle faser av politiske beslutningsprosesser. Elitedemokrater vektlegger hvordan et godt demokratisk styre fremfor alt avhenger av ansvarlig politisk lederskap og fredelig sirkulasjon av eliter.

Den moralske begrunnelsen for demokrati er at inkluderende beslutningsprosedyrer og prinsipper om politisk likhet og lik deltagelse har verdi i seg selv. Men demokratiet kan også ses på som et instrument for å realisere andre viktige mål. Det kan for eksempel hevdes at demokrati er det eneste stabile styresettet – folk flest vil være med å bestemme over spørsmål som angår dem, og vil over tid ikke finne seg i noe annet. En annen viktig instrumentell begrunnelse, er at demokratiet antas, alt i alt, å bidra til god politikk og rimelig fornuftige beslutninger. Vi vil gjerne tro at det gir bedre utfall med demokratiske prosedyrer enn å kaste kron og mynt.

Er det ut fra dette urovekkende eller løfterikt at forskere og vitenskapelig kunnskap ser ut til å få mer å si i NOU-ene? Deltagerdemokrater vil typisk se utviklingen som et problem, og argumentere for bredere sammensatte of-

fentlige utvalg, og at NOU-er erstattes av flere lekfolkskonferanser, mer lokaldemokrati og mer makt til sosiale bevegelser. Elitedemokrater ser det ikke isolert sett som noe problem hvis en elite, for eksempel den akademiske, får større politisk makt. De vil imidlertid gjerne være opptatt av om denne eliten får for stor makt i forhold til andre eliter, og om andre «toppfolk» kan styre bedre, for eksempel byråkratene eller næringslivseliten.

De med en sterk moralsk begrunnelse for sitt demokratiengasjement vil også kunne uroe seg. Innebærer ikke vitenskapeliggjøringen politiske privilegier til eksperter på bekostning av ikke-eksperter, og er ikke dette i strid med demokratiets grunnidé om politisk likhet? De som er opptatt av at politiske prosesser må utformes så de gir rasjonelle og opplyste beslutninger, vil antageligvis være mildere stemt. At det sitter forskere rundt bordet kan presumptivt bidra til mer argumenterende utvekslinger og en mer kunnskapsbasert politikk til borgernes beste.

Vet ekspertene bedre?

Vi kan håpe at det er slik, og under gunstige betingelser er det grunn til å tro at forskere kan bidra til å styrke kunnskapsgrunnlaget for politikk og opplyse politisk diskusjon – men det er ikke gitt at det er slik det faktisk blir.⁴ En ting er at det ikke alltid er like lett å avgjøre hvem som er «egentlige» eller de «fremste» ekspertene på noe – lekfolk mangler gjerne ekspertisen som skal til for å vurdere eksperters begrunnelser, vurderinger og prestasjoner, og ekspertene selv kan også være uenige om hvem som vet best. Er det for eksempel biologer, ingeniører eller økonomer som bør sette agendaen for miljøpolitikk? Politikk dreier seg dessuten stadig om fortolkning og rangering av verdier og prinsipper. Kan noen egentlig være «eksperter» på dette? Det måtte kanskje være moralfilosofene, men mange moralfilosofer vil nok betakke seg for å bli sett på som «moraleksperter». Mye forskning, det være seg innenfor kognitiv psykologi eller innenfor vitenskapssosiologi og historie, viser også at eksperter stadig tar feil og tenker skjevt. Det er selvfølgelig grunn til å tro at vitenskapsfolk er bedre i vitenskapelig metode og argumentasjon enn lekfolk, men også eksperter gjør elementære kognitive feil. Eksperter har dessuten en hang til å bli for skråsikre. De vet mye om noe, og har slik sett grunn til å være sikre, men tror stadig at de vet mer enn

4. Holst og Molander (2018) inneholder en oversikt og diskusjon av vanlige innvendinger mot bruk av eksperter i politikken.

de faktisk gjør. Ikke minst overvurderer de sin evne til å spå om fremtiden. Hva eksperter ser og vektlegger, er dessuten formet av hvilken disiplin de tilhører. Ber du økonomer om råd i miljøpolitikken, er svaret typisk skatter eller kvoter. Ingeniørene vil heller satse på ny teknologi, mens juristene mener svaret er bedre lovgivning.

Ekspertene kan ha ideologiske oppfatninger og normative orienteringer som preger vurderingene deres. Vi sosiologer beskyldes stadig for å operere med faglige rammeverk som favoriserer venstresiden. Økonomer blir gjerne anklaget for å legge til grunn premisser som fremmer markedsløsninger. Ekspertene kan også ha interesse i bestemte utfall. Velfungerende stater har regelverk som utelukker eksperter med økonomiske egeninteresser. Men interessene kan være mer subtile, for eksempel når en forsker har investert mye av sin karriere og sin prestisje i en bestemt problemforståelse. Hvor mottagelig er hun da for motargumenter?

Sist, men ikke minst, beskyldes forskere gjerne for å mangle politisk dømmekraft og for å sveve i den villfarelse at politikk først og fremst dreier seg om fakta og logikk. Dette kan gi seg ulike utslag, for eksempel når forskerutvalg anbefaler tiltak som er totalt urealistiske. Et annet problem er tendensen blant en del eksperter til å redusere verdispørsmål og genuin politisk uenighet til spørsmål om tekniske løsninger og faktagrunnlag.

Ekspertene vi vil ha

Dessuten: Selv i tilfeller der ekspertene selv opptrer tilnærmet plettfridd, kan veien være lang til en kunnskapsbasert politikk. Det har nok skjedd at forskere med de «riktige» oppfatningene selektivt trekkes inn i politiske prosesser, ikke primært for å forbedre beslutninger, men for å underbygge og «kunnskapsbasere» beslutninger som alt er tatt, eller for å skape inntrykk av at man er opptatt av forskning.

Slik jeg ser det, er dette ikke definitive argumenter mot å låne øre til forskere når politikk skal utformes. Skal man lage politikk for redusert arbeidsledighet, kan det være lurt å høre hva forskning viser om årsakene til ledighet og hva slags politikk som så langt har vist seg å virke, og ikke. Behovet for å trekke veksler på forskning må imidlertid avveies mot hensynet til demokratisk representativitet. Blir det politiske systemet for topptungt, kan det gå på tilliten løs. Blir det flere forskerutvalg, blir det desto viktigere at andre deler av det politiske systemet og politiske prosesser er og oppleves som reelt demokratisk inkluderende. Enda verre er det hvis fors-

kerutvalg stadig er selektivt sammensatt for å fremme bestemte syn. «Kirsebærplukking» kan gi politikere og forvaltning seire på kort sikt, men over tid vil utredningsvesenet politiseres og miste autoritet.

Av ekspertene selv må man kunne forvente at de besitter den fagkunnskapen de hevder å ha, men også, og ikke minst, at de er seg bevisst alt de ikke kan og alle sine begrensninger.

Litteratur

- Bovens, Mark og Anchrit Wille 2017. *Diploma Democracy. The Rise of Political Meritocracy*. Oxford, Oxford University Press.
- Caplan, Bryan 2007. *The Myth of the Rational Voter: Why Democracies Choose Bad Policies*. Princeton, Princeton University Press.
- Christensen, Johan og Cathrine Holst 2017. «Advisory Commissions, Academic Expertise and Democratic Legitimacy: The Case of Norway.» *Science and Public Policy*, DOI: 10.1093/scipol/scz016
- Christensen, Johan, Åse Gornitzka og Cathrine Holst 2017. «Knowledge regimes in the Nordic countries.» I Oddbjørn Knutsen (red.) *The Nordic Models in Political Science: Challenged, but Still Viable?* Bergen, Fagbokforlaget
- Christensen, Johan og Stine Hesstvedt 2018. «Expertisation or Greater Representation? Evidence from Norwegian advisory commissions.» *European Politics and Societies*
- Christiansen, Peter Munk 2017. «More Experts – More Expertise? On the Use of Expertise in Danish Official Committees 1980-2016.» Paper presentert på ECPR General Conference, Oslo
- Egeberg, Morten 1981. *Stat og organisasjoner: flertallsstyre, partsstyre og byråkrati i norsk politikk*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Estlund, David 2008. *Democratic Authority: A Philosophical Framework*. Princeton, Princeton University Press.
- Fischer, Frank 2009. *Democracy & Expertise: Reorienting Policy Analysis*. Oxford, Oxford University Press.
- Gora, Magdalena, Cathrine Holst og Marta Warat 2018. *Expertisation and Democracy in Europe*. London, Routledge.
- Habermas, Jürgen 2015. *The Lure of Technocracy*. Cambridge and Malden, Polity Press.
- Holst, Cathrine og Eva Krick 2018 (kommer). «The social ties of expert bodies: between expertisation and a representative turn.» *European Pol-*

itics and Societies

- Holst, Cathrine og Molander, Anders 2017. «Public Deliberation and the fact of expertise: making experts accountable.» *Social Epistemology* <http://dx.doi.org/10.1080/02691728.2017.1317865>
- Holst, Cathrine 2018 (kommer). «Ekspertifisering og europeisering av norske likestillingsutredninger.» I *Europeisering av skandinavisk likestillingspolitikk*, Cathrine Holst, Hege Skjeie og Mari Teigen (red.). Oslo, Gyldendal Akademisk.
- Krick, Eva 2015. «Negotiated expertise in policy-making: How governments use hybrid advisory committees.» *Science and Public Policy*, 42(4), 487–500.
- Nordby, Trond 1994. *Korporatisme på norsk 1920–1990*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Nordby, Trond 1999. *Samvirket mellom organisasjoner og stat: Norge. Maktutredningens rapportserie*. Oslo: Universitetet i Oslo.
- Olsen, Johan P. 2010. *Governing through institution building*. Oxford, Oxford University Press.
- Pincione, Guido and Tesón, Fernando 2006. *Rational Choice and Democratic Deliberation: A Theory of Discourse Failure*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Rawls, John 1993. *Political Liberalism*. New York, Columbia University Press.
- Ryymän, Teemu 2017. *Historie og politikk. Historiebruk i norsk politikkutforming etter 1945*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Skjeie, Hege, Cathrine Holst og Mari Teigen 2017). «Benevolent contestations: Mainstreaming, judicialisation and Europeanization in Norwegian gender+ equality debate.» I *Towards Gendering Institutionalism*, Heather MacRae og Elaine Weiner (red.). London, Rowman & Littlefield International.
- Streeck, Wolfgang 2014. *Buying Time. The Belated Crisis of Democratic Capitalism*. New York, Verso.
- Tellmann, Silje M. 2016. *Experts in public policymaking: influential, yet constrained*. Doktorgradsavhandling. Høgskolen i Oslo og Akershus.
- Turner, Stephen 2003. *Liberal Democracy 3.0*. London, Sage.
- Vibert, Frank 2007. *The Rise of the Unelected. Democracy and the New Separation of Powers*. Cambridge, Cambridge University Press.